
Стрішенець Надія Володимирівна

Керівник Центру формування бібліотечно-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, кандидат історичних наук

«Машиночитана каталогізація» (MAchine-Readable Cataloging, скороч. MARC) [1, с. 190, 325] – одне з перших понять, які знаменували собою електронну революцію у каталогізації, а з нею і у бібліотекознавстві загалом. Нині термін здається задовгим, дещо буквальним і навіть застарілим. Не дивно, адже він несе на собі відбиток 1960-х років, коли власне і почалися у Бібліотеці Конгресу (БК) роботи з розробки технологічно нового виду представлення та передачі бібліографічних даних. З 1966 р. почалося його практичне впровадження, коли щотижня електронні записи, створені каталогізаторами БК, передавалися до інших 16 американських бібліотек.

Розробці Бібліотеки Конгресу судилося тривале й успішне життя. Згодом Генрієтта Аврам, яка була керівником цього проекту, прийшовши до нього з галузі комп'ютерних систем, в інтерв'ю журналу “American Libraries” згадувала, що тоді, на початку роботи над MARC, у Бібліотеці Конгресу підібралася невеличка команда людей, відданих одній справі – запуску пілотного проекту MARC і, що це був командний дух, який неможливо забути [2, р. 860].

В Україні термін *машиночитана каталогізація*, MARC став популярним на початку 1990-х разом з першими намаганнями комп'ютеризувати бібліотечну технологію. Український відповідник *машиночитана каталогізація* є типовим прикладом калькування, тобто перекладу слів шляхом використання самого способу, за яким вони створені у мові-джерелі. Втім на

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

українських теренах протримався він недовго і поступово був майже витіснений коротшим і зручнішим варіантом – *електронна* або *комп'ютерна каталогізація*. У американському бібліотекознавстві також вживається термін *computerized cataloging* – *комп'ютеризована каталогізація*, саме його пропонує «Тезаурус інформаційної науки, технології та бібліотечної справи» Американського товариства інформацієзнавства та інформаційної технології [3, р. 28]. Що ж до результату каталогізації – каталогу, то в англійській мові загальноживаним став термін *OPAC* – *online public access catalog* [1, с. 212], тобто *онлайнний загальнодоступний каталог*. Відповідно також вживається *онлайнна каталогізація*.

Що ж стосується акроніму MARC, утвореного від перших літер оригінального англомовного варіанту терміна, то він ввійшов до широкого вжитку більшості бібліотек світу як інтернаціональний термін. Сучасний американський словник з бібліотеко- та інформацієзнавства «Dictionary for library and information science», укладений Джоан Рейтц (J. Reitz), подає наступне визначення терміна «Machine-Readable Cataloging (MARC)»: «Міжнародний стандартний цифровий *формат* опису бібліографічних одиниць, розроблений Бібліотекою Конгресу протягом 1960-х, щоб сприяти створенню та розповсюдженню комп'ютеризованої каталогізації... До 1971 р. MARC-формат став національним стандартом поширення бібліографічних даних, а з 1973 р. – міжнародним стандартом» [4, р. 431].

Словник Американської бібліотечної асоціації називає MARC комунікативним *форматом* для створення та розповсюдження машиночитаних бібліографічних записів [5, р. 140]. Як бачимо в обох визначеннях MARC називають форматом. І хоча англійське слово *format* може перекладатися і як *форма*, *вигляд* тощо, саме буквальний переклад – *МАРК-формат* закріпився і в українській, і у російській мовах. Його називають комунікативним, оскільки дані у цьому форматі можуть передаватися з одного комп'ютера на інший. Він

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

дозволяє не лише використовувати комп'ютерні технології при опрацюванні інформації, але дає змогу ділитися даними з іншими бібліотеками. Бібліографічний формат відіграє ключову роль у створенні, управлінні та обміні бібліографічними записами, забезпечує стандартизацію їх структури, таким чином сприяючи обміну та взаємному використанню даних різними агенціями.

Термін MARC виступає основою для цілої низки похідних від нього термінів. Американську версію MARC назвали USMARC, щоб відрізнити його від решти, що почали з'являтися (US означає United States – Сполучені Штати). Незабаром після його появи у Британії почали розробляти UKMARC (UK означає United Kingdom – Об'єднане Королівство), і у 1969 р. електронні записи вже поширювалися у британських бібліотеках. USMARC, UKMARC, пізніше CAN/MARC – канадський MARC та інші національні формати відрізнялися не лише номінативно. Вони мали й деякі внутрішні відмінності.

Протягом 1994-1997 рр. Бібліотека Конгресу та Національна бібліотека Канади працювали над усуненням таких відмінностей та об'єднанням офіційного канадського CAN/MARC і американського USMARC форматів. У результаті одержали MARC21, друга частина назви якого означає 21 століття. Це не новий формат, а гармонізований формат Канади та США. Він був створений у 1999 р., а почав використовуватися у 2000 р.¹, як результат угоди між США та Канадою. У 2004 р. Британська бібліотека прийняла MARC21 як каталогізаційний формат, того ж року Німецька національна бібліотека оголосила, що буде рухатися до MARC21 [6, р. 139].

---

¹ Американська бібліотечна асоціація завжди дуже швидко реагує на нові явища. Після вироблення MARC21 з'явилися численні публікації, у т.ч. й окремі видання, присвячені йому, як ось видане АБА практичне керівництво «MARC21 для кожного» [8].

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

До речі, «Англо-русский словарь по библиотечной и информационной деятельности», виданий у 2005 р., продовжує стверджувати, що «семе́йство форматів MARC в на́стоящее время объединяет более 20 различных версий, ориентированных на национальные правила каталогизации (UKMARC в Великобритании, USMARC в США, CANMARC в Канаде)», хоча з 2000 р. не існує канадського, а з 2004 р. британського MARC [7, с. 164]. Додамо також, що у всіх трьох перелічених країнах існують не національні, а єдині Англо-американські правила каталогізації (AACR).

З метою розвитку міжнародного обміну бібліографічними даними між національними бібліографічними агенціями, зусиллями ІФЛА на основі американського формату MARC було розроблено й опубліковано у 1977 р. так званий UNIMARC, тобто *універсальний MARC*. Відповідно орієнтований він переважно на національні бібліотеки. Друге його видання вийшло у 1980 р. Спочатку він задумувався як конвертаційний формат, щоб записи, створені у одному з національних MARC форматів, могли легко конвертуватися в UNIMARC, а потім у будь-який інший MARC-формат країни, яка запозичує записи, – зазначають автори монографії «Організація інформації» [6, р. 140]. Це вимагало б від кожного національного агентства написання лише двох програм: однієї, щоб конвертувати записи до UNIMARC й іншої, щоб конвертувати їх з UNIMARC – замість того, щоб писати окрему програму для кожного національного MARC-формату. На додаток до цього низка країн, які не мали власних розробок, прийняли UNIMARC як стандарт у своїх країнах [6, р. 140]. Серед них Росія, а за нею Україна. Втім не всі українські бібліотеки орієнтуються на UNIMARC, хоча він і продовжує розвиватися. Остання його версія розроблена у 2005 р. і узгоджена, як і MARC21, з міжнародним стандартом ISO 2709: Format for Bibliographic Information Interchange (Формат обміну бібліографічною інформацією).

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

Таким чином, абрєвіатури, що складаються з початкових літер країни, та основи – MARC, утворюють цілий ряд розглянутих вище термінів, серед яких слід згадати і RUSMARC – російський MARC. Були спроби виробити УКРМАРК – український MARC, але вони так і залишилися спробами. З UNIMARC, особливо його останньою версією, ніхто серйозно не працює. Запровадження в українських бібліотеках програм каталогізації, створених чи вірніше адаптованих у Росії, наприклад ІРБІСу, буде спиратися переважно на використання RUSMARC. Тоді, окрім всього іншого, і остання версія UNIMARC, і MARC21 – найбільш широко використовуваний у світі формат, стають досяжними лише через конвертацію. Відповідно прямий обмін бібліографічними ресурсами обмежиться лише бібліотеками-користувачами російського варіанту MARC.

З поняттям MARC та MARC-формат безпосередньо пов'язаний термін *MARC record* [1, с. 193] – «запис у MARC-форматі». Області опису (areas), відомі зі стандарту AACR, у MARC дістали назву *поля* (fields). Разом з цим ще донедавна новим у каталогізації терміном *поле*, прийшли й інші: підполе (subfield), розмежовувач підполів (delimiter), мітка (tag) та ін. [1, с. 286, 105, 293].

М. Горман (M. Gorman) – перший редактор 2-го видання Англо-американських правил каталогізації та їх редакції 1988 р., автор «The Concise AACR2», назвав MARC-формат історичним досягненням, головною силою міжнародної стандартизації з практичної точки зору, способом зробити реальністю Універсальний бібліографічний контроль. MARC прийнятий у всьому світі, він є базою майже всіх автоматизованих бібліографічних систем [9, р. 7-8]. MARC-формат революціонував каталогізацію, – додають інші. Спочатку він був розроблений для книг, згодом адаптований для архівних, рукописних матеріалів, комп'ютерних файлів, карт, музичних та серіальних видань. Слід лише зауважити, що оскільки різні

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

формати розроблялися у різний час, у них є певні невідповідності [10, р. 15].

Тим часом, у фаховій періодиці тривають дискусії щодо майбутнього MARC. Достатньо навести заголовки: «MARC повинен померти», «Після MARC – Що потім?», «Схема XML для UNIMARC і MARC21» [11], щоб у цьому переконатися. Фахівці, особливо ті, що працюють з е-ресурсами, висловлюють незадоволення, на їхню думку, обмеженістю MARC, тим, що він мало відомий поза бібліотечним світом. Вони пропонують, щоб бібліотекарі розвивали базований на XML² формат, який би відповідав потребам е-сьогодення [6, р. 141]. Основний предмет дискусій та роздумів: чи життєздатний MARC у нових умовах.

Так у Звіті Робочої групи Бібліотеки Конгресу з вивчення майбутнього бібліографічного контролю відзначено, що MARC – носій даних бібліотечної спільноти базується на техніці управління даними сорокалітньої давності і йде не в ногу з сьогоднішніми стилями програмування, ніяка інша спільнота окрім бібліотечної не використовує цього формату [12, р. 24].

Бібліотечні дані обмежені бібліотечними системами та службами, вони недоступні у формі, що інтегрувалася б з прикладними програмами вебу, тому можуть залишитися ізольованими від багатьох не бібліотечних спільнот (видавців, авторів, провайдерів інформаційних послуг) і кінцевих користувачів [12, р. 25]. Тому Робоча група рекомендує розвивати гнучкіший, розширений формат метаданих.

У дослідженні «Природа каталогу, що змінюється, та його інтеграція з іншими пошуковими засобами» [13], проведеному на замовлення Бібліотеки Конгресу, його автор Карен Келхон (Karen Calhoun) констатувала, що багато опитаних віддають належне комунікативному формату, його великим заслугам, але визнають, що зараз він застарів, і майбутнє вбачають у

---

² XML – Extensible Markup Language – розширювана мова розмітки [гіпертексту]

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

конвергенції даних MARC у рамках глобальної інформаційної мережі. Двоє інтерв'юйованих вважали, що «MARC має померти». Інші пропонували змінити спосіб пакування MARC-даних (наприклад, в XML), щоб легше передавати дані до решти інформаційного світу [13, р. 21].

Фахівці пропонують й інші варіанти. Приміром, каталожний модуль може продовжувати створювати записи у MARC-форматі, а база даних, що підтримує інтерфейс користувача, може бути збудована на технології, що використовує сучасніші, мейнстрімівські формати, такі як XML [14, р. 415]. Одним словом, майбутнє MARC-форматів уявляється непростим через застарілу технологію. З іншого боку відсутній альтернативний бібліографічний формат. Реальністю також є мільйони записів у MARC-форматі у каталогах тисяч бібліотек. У пошуках виходу відбулося кілька конференцій і семінарів із використання MARC21 у середовищі XML. Це дає підстави до того, що формат опису, який витримав випробування часом, може стати схемою метаданих і для майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Стрішенець Н. Англо-український словник-довідник бібліотечно-інформаційної термінології / Надія Стрішенець; НАН України; Нац. б-ка України ім. В. Вернадського. – К.: НБУВ, 2004. – 329 с.
2. Lucia J. R. MARC her Words: An Interview with Henriette Avram / L. J. R. and B. W. // *American Libraries*. – 1989. – (Oct.) Vol. 20, № 9. — P. 860-861.
3. ASIS&T thesaurus of information science, technology, and librarianship / A. Redmont-Neal, M. M. K. Hlava, editors // *American Society for Information Science and Technology*. – 3rd ed. – Medford; N.J.: Information Today, Inc., 2005. – 255 p.

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

4. Reitz J. M. Dictionary for library and information science / Joan M. Reitz. – Westport: CT; London: Libraries Unlimited, 2004. – 788 p.

5. The ALA Glossary of Library and Information Science / H. Young, ed., with the assistance of T. Belanger... [et al.]. – Chicago: American Library Association, 1983. – XVI, 245 p.

6. Taylor A. G. The organization of information / Arlene G. Taylor and Daniel N. Joudrey. – 3rd ed. – Westport, CT: Libraries Unlimited, 2009. – 512 p.

7. Англо-русский словарь по библиотечной и информационной деятельности. – СПб: Профессия, 2005. – 267 с.

8. Fritz D. MARC21 for Everyone: A practical guide / Debora Fritz, Richard Fritz. – Chicago: ALA, 2003. - XVI, 188 p.: ill.

9. Gorman M. Cataloguing in an Electronic Age / Michael Gorman // Cataloging and Classification Quarterly. – 2003. – Vol. 36, №. 3/4. – P. 5-17.

10. Schultz L. M. A beginner's guide to copy cataloging on OCLC/PRISM / Lois Massengale Schultz. – Englewood; Colorado: Libraries Unlimited, 1995. – 288 p.

11. Tennant R. MARC Must Die / By Roy Tennant // Library Journal. – 2002. – (Oct. 15) Vol. 127, №. 17. – P. 26, 28; Andresen L. After MARC — What then? / Leif Andresen // Library Hi Tech. – 2004. – Vol. 22, №. 1. – P. 40-51; Dimić B. XML schema for UNIMARC and MARC 21 / Bojana Dimić, Branko Milosavljević, Dušan Surla // Electronic Library. – 2010. – Vol. 28, №. 2. – P. 245-262.

12. On the Record: Report of the Library of Congress Working Group on the future of Bibliographic control. January 9, 2008 . – Режим доступу: www.loc.gov/bibliographic-future/news/lcwg-ontherecord-jan08-final.pdf. – Доступ 1.09.2009.

13. Calhoun K. The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools: Prepared for the Library of Congress. Final report. March 17, 2006 / Calhoun K. –Режим

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

доступу: www.loc.gov/today/pr/2006/06-093.html . – Доступ 1.11. 2009.

14. Coyle K. The library catalog: Some possible futures / Karen Coyle // The Journal of Academic Librarianship. – 2007. – Vol. 33, №. 3. – P. 414-416.